

The Millie Arbesfeld
Midreshet Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Women

WWW.MIDRESHETYOMRISHON.ORG

*Elul Acronyms:
Analysis and
Reflections*

Rabbi Shmuel Hain

ז' אלול תשס"ח • September 7, 2008

(1 קיצור שלחן ערוך (קכח:א)

מראש חדש אלול עד אחר יום הכפורים המה ימי רצון. ואף כי בכל השנה הקדוש ברוך הוא מקבל תשובה מן השבים אליו בלב שלם, מכל מקום ימים אלו מובחרים יותר ומזומנים לתשובה להיותם ימי רחמים וימי רצון, כי בראש חדש אלול עלה משה אל הר סיני לקבל לוחות שניות ונשתהה שם ארבעים יום וירד בעשירי בתשרי שהיה אז גמר כפרה. ומן אז הוקדשו ימים אלו לימי רצון ויום עשירי בתשרי ליום הכפורים ומנהג ברוב המקומות להתענות בערב ראש חדש אלול ולעשות סדר יום כפור קטן כדי שיכינו לבם לתשובה. ואם חל ראש חדש בשבת מקדימין ליום חמישי שלפניו. הרב אדוננו רבי יצחק לוריא זכרוננו לברכה כתב ואשר לא צדה והאלהים: "אנה" "לידו" "ושמתי" "לך" ראשי תיבות אלול, לומר כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה בכל השנה. וגם רמז שגם על השגגות צריך לעשות תשובה בחודש הזה עוד אמרו דורשי רשומות ומל ה' אלהיך "את" "לבבך" "ואת" "לבב" זרעך ראשי תיבות אלול וכן "אני" "לדודי" "ודודי" "לי" ראשי תיבות אלול. וכן "איש" "לרעהו" "מתנות" "לאביונים" ראשי תיבות אלול. רמז לשלשה דברים שהם תשובה, תפלה וצדקה שצריכין להזדרז בהם בחודש זה ומל ה' וגו' רמז לתשובה. אני לדודי וגו' רמז לתפלה שהיא רנת דודים, איש לרעהו ומתנות לאביונים רמז לצדקה.

I. אני לדודי ודודי לי - מנהג השופר באלול**(2 פרישה אורח חיים סימן תקפא - "הוקשה לו לרבינו...ועוררו העם לתשובה?")**

הוקשה לו לרבינו אם כן שהטעם כדי לעורר העם לתשובה יותר היה לנו להעמיד להעם חכמים שידרשו ברבים בכל קהילה ויעוררו העם לתשובה לכן אמר שהתקיעה בכל החדש היא גם כן כדי לערבב השטן אבל אין לומר דתוקעין [משום] האי טעמא לחודיה כדי לערבב דאם כן מה יום מימים ומאי שנא עכשו דמערבבים השטן אלא משום ישראל עושין תשובה והוא לא יעכב התשובה אם כן ממילא צריך אתה לומר גם כן שעכשו מוזהרין ישראל יותר לעשות תשובה וא"ת ואם כן למה לי הלימוד משופר מדבר יש לומר דמה שכתב וכדי לערבב השטן כאילו אמר ועוד כדי לערבב אלא שקשה למה מתחילין בראש חדש שבוע שלפני ראש השנה היה להן להתחיל כמו בסליחות ותחנונים אלא דטעם ההתחלה בראש חדש מכח שופר של מדבר וכיון שבשבוע שחל בו ראש השנה צריכין גם כן לתקוע כדי לעורר העם לתשובה...

(3 טור - אורח חיים (סימן תקפא)

תניא בפרקי ר"א בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע"ג והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מ"ז) עלה אלהים בתרועה וגו' לכן התקינו חז"ל שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה וכל החדש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר (עמוס ג') אם יתקע שופר בעיר וגו' וכדי לערבב השטן...

(4 בית יוסף (שם)

א תניא פרקי רבי אליעזר בראש חדש אלול אמר הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה וכו' עד וכדי לערבב את השטן. בפרק מ"ו והביאו הרא"ש בסוף ראש השנה (סי' יד) והמרדכי בתחלתה:

לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בראש חדש אלול וכו' שנאמר אם יתקע שופר בעיר וכו'. איכא למידק שכבר הביא ראיה משופר שתקעו במדבר ולמה ליה תו לאיתויי ראיה מאם יתקע שופר בעיר יש לומר משום דאיכא למידחי דאף על פי שעל ידי שופר נמנעו ישראל במדבר מלחטוא אינו מפני שהשופר מיוחד לכך שהוא הדין אם היו מעבירין כרוז היו נמנעים על ידו מלחטוא לכך הביא מאם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו דמשמע שקול השופר גורם להחריד האדם מפחד יי' ומהדר גאונו: ועוד יש לומר דמשופר המדבר לא למדנו אלא שעל ידו נמנעו מלחטוא אבל עדיין אנו צריכין ללמוד שעל ידי קול שופר אדם מתעורר לשוב בתשובה ולכך הביא פסוק דאם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו: לרב כהן צדק מנהג בשתי ישיבות לומר סליחות ותחנונים בעשרת ימי תשובה וכו' עד ואנו מנהגינו כהנך דקיימי מראש חדש אלול. כל זה כתב הרא"ש בסוף מסכת ראש השנה (שם):

(5 ב"ח (שם)

תניא בפרקי רבי אליעזר וכו'. בפרק מ"ו הביאו הרא"ש סוף ראש השנה והמרדכי בתחלתה בדפוס גדול: ומ"ש וכל החדש וכו' עד לערבב השטן. ליתיה בספרי פרקי רבי אליעזר דידן: בראש חדש אלול אמר הקדוש ברוך הוא וכו'. וכך פירש רש"י בחומש (שמות לג יא) ומשמע לכאורה דביום שני דראש חדש קאמר וקשה שהרי מראש חדש עד בקרו של יום הכפורים אינו כי אם ל"ח יום וליליותיהם עמהם ותיריך ה"ר אליהו מזרחי (בפירושו על רש"י שם) שעלייתו בכ"ט באב בבוקר היה עד כאן ואין הלשון משמע כן ותו דאם כן אמאי לא תקעין בכ"ט באב ויש מפרשים דאלול דההיא שתא מלייה מליה ובראש חדש שהוא ל' של אב עלה וירד בבקרו של יום הכפורים דהשתא איכא ארבעים יום וארבעים לילות ואף על פי דהאידינא לא מצינו אלול מעובר קודם ערא אפשר שהיה מעובר כדאיתא בפרק קמא דביצה (ו.) ופרק עמה דראש השנה. ועוד אפשר ליישב דירידתו ביום הכפורים סמוך לערב היתה ויום הכפורים ממנין ארבעים הוא ועלייתו בתחלת ליל ראש חדש שהוא ל' של אב היתה כי אז אמר לו הקדוש ברוך הוא הוא עלה אלי ההרה (שם כד יב) ועלה

מיד ומה שאמרו כל עליותיו בהשכמה היו (שבת פו). אין זה אלא בעלה מאליו אבל על פי הדיבור עלה מיד וכמו שכתב ה"ר אליהו מזרחי בסדר יתרו (שם יט ג) ומה שכתב רש"י בסדר כי תשא (שם לג יא) ובראש חדש [אלול] נאמר לו ועלית בבוקר וגו' הכי פירושו בליל ראש חדש אמר לו והיה נכון לבוקר (שם לד ב) והוא שיהא מזמין עצמו בלילה בענין שיהא בבוקר בראש ההר וז"ש והיה נכון לבוקר ועלית בבוקר אל הר סיני וכן עשה דבליילה היה בשיפולי ההר ובבוקר עלה אל ראש ההר ולא תיקנו לתקוע מבערב אלא בשחרית דל' של אב כי אז עלה אל ראש ההר כי באותה שעה העבירו שופר במחנה וכו'.

(6 שמות לב:טז)

והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת:

(7 שמות לד:א)

ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לחת אבנים פראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שפרת:

(8 שיר השירים ו:ג)

אני לדודי ודודי לי הרעה בשושנים: ס

II. אנה לידו ושמתי לך - היחס בין אלול והרוצח בשגגה/עיר מקלט

(9 שמות כא:יב-יד)

(יב) לא תרצח ס לא תנאף ס לא תגנב ס לא תענה בהעך עד שקר: ס (יג) לא תחמד בית העך ס לא תחמד אשת העך ועבדו ונאמתו ונשורו ונחמרו וכל אשר להעך: פ (יד) וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת הקרע עשן ויבא העם וינעו וינעמו ויעמדו מרחק:

(10 במדבר לה:ט-כט)

(ט) וינדבר ה' אל משה לאמר: (י) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם פי אתם עבדים את ה' ארצה פנעו: (יא) והקרייתם לכם ערים ערי מקלט תהינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה: (יב) והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט: (יג) והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהינה לכם: (יד) את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ פנעו ערי מקלט תהינה: (טו) לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: (יז) ואם באבן יד אשר מות בה הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: (יח) או בכלי עץ יד אשר ימת רצח הוא מות יומת הרצח: (יט) גאל הדם הוא ומית את הרצח בפגעו בו הוא ומיתנו: (כ) ואם בשנאה והדפנו או השליך עליו בצדקה וימת: (כא) או באיבה הכהו כדו וימת מות יומת המכה רצח הוא גאל הדם ומית את הרצח בפגעו בו: (כב) ואם בפתע בלא איבה הכהו או השליך עליו כל פלי בלא צדקה: (כג) או בכל אבן אשר מות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו: (כד) ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: (כה) והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדוש: (כו) ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר נוס שמה: (כז) ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם: (כח) פי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל ואתה מות הכהן הגדל ישב אתו: (כט) והיו אלה לכם לחקת משפט לדורתיכם בכל מושבותיכם:

(11 דברים יט:א-ג)

(א) פי יכרית ה' אל היין את הגוים אשר ה' אל היין נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ויבתייהם: (ב) שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אל היין נתן לך לרשתה: (ג) תבין לך הדרך ושלשפת את גבול ארצך אשר יבתיך ה' אל היין והיה לנוס שמה כל רצח: (ד) וזה דבר הרצח אשר נוס שמה וחי אשר נכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שגא לו מתמול שלשום: (ה) ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים ונדחה דו בגרזן לכות העץ ונשל הפרזל מן העץ ומצא את רעהו נמת הוא נוס אל אחת הערים האלה וחי: (ו) פן ירדף גאל הדם אתה הרצח פי יחם לבבו והשיגו פי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין משפט מות פי לא שגא הוא לו מתמול שלשום: (ז) על פן אנכי מצונך לאמר שלש ערים תבדיל לך: ס (ח) ואם ירחיב ה' אל היין את גבולך באשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך: (ט) פי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה אשר אנכי מצונך היום לאהבה את ה' אל היין וללכת בדרךיו כל הימים ונספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה: (י) ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר ה' אל היין נתן לך נחלה והיה עליך דמים: ס (יא) וכי יהיה איש שגא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש נמת ונס אל אחת הערים האלה: (יב) ושלחו זקני עירו וילקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם נמת: (יג) לא תחוס עיניך עליו ובערת דם הנקי מישאל וטוב לך: ס

III. איש לרעהו ומתנות לאביונים - היחס בין אלול ומתנות לאביונים

(12) אסתר (ט:כב)

פְּמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הִהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהַחֲדָשׁ אֲשֶׁר נִהְפְּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה וּמֵאֲבָל לְיוֹם טוֹב לְעֲשׂוֹת אוֹתָם מִי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה וּמִשְׁלוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוּת לְאֲבִיוֹנִים :

(13) גמ' – מס' מגילה (ד:ה.)

מגילה בשבת לא קרינן מאי טעמא אמר רבה הכל חייבין בקריאת מגילה ואין הכל בקיאיין במקרא מגילה גזירה שמא יטלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים והיינו טעמא דשופר והיינו טעמא דלולב רב יוסף אמר מפני שענינהו של עניים נשואות במקרא מגילה תניא נמי הכי אע"פ שאמרו כפרים מקדימין ליום הכניסה גובין בו ביום ומחלקין בו ביום אע"פ שאמרו אדרבה משום דאמרו הוא אלא הואיל ואמרו שכפרים מקדימין ליום הכניסה גובין בו ביום ומחלקין בו ביום מפני שעניניהם של עניים נשואות במקרא מגילה אבל שמחה אינה נוהגת אלא בזמנה

(14) רמב"ם – הל' מגילה (ב:טז)

וחייב לחלק לעניים ביום הפורים, אין פחות משני עניים; נותן לכל אחד מתנה אחת, או מעות או מיני תבשיל או מיני אוכלין; שנאמר "ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב) - שתי מתנות, לשני עניים. ואין מדקדקין במעות פורים, אלא כל הפושט ידו ליטול, נותנין לו; ואין משנין מעות פורים, לצדקה אחרת.

(15) גמ' – ב"מ (קיא:)

תני רבי חנניא אמר קרא (דברים כד) ולא תבא עליו השמש כי עני הוא מי שהן באין לידי עניות ועשירות יצאו בהמה וכלים שאינן באין לידי עניות ועשירות ות"ק האי כי עני הוא מאי עביד ליה ההוא מיבעי להקדים עני לעשיר ורבי יוסי ברבי יהודה ההוא (דברים כד) מלא תעשק שכיר עני ואביון נפקא ות"ק חד להקדים עני לעשיר וחד להקדים עני לאביון וצריכא דאי אשמעינן אביון משום דלא כסיף למתבעיה אבל עשיר דכסיף למתבעיה אימא לא ואי אשמעינן עשיר משום דלא צריך ליה אבל אביון דצריך ליה אימא לא צריכא

(16) רש"י (שם)

להקדים עני לעשיר - נשכרו שני פועלין, אחד עני ואחד עשיר, ואין בידו ליתן אלא לאחד מהן - העני קודם. אביון - מעונה מעני, ולשון אביון - האובה ואינו משיג מה שנפשו מתאוה לכל טוב, ואשמעינן קרא דעני קודם לאביון, משום דעני כסיף למיתבעיה, אף על גב דצריך. אבל אביון - הורגל לבושת, ולא כסיף למיתבעיה. ואי אשמעינן עשיר - דלקדמיה עני, משום דלא צריך ליה העשיר לשכר כמו העני. אבל אביון דצריך ליה - טפי מעני, אימא דליקדמיה לעני - קא משמע לן דעני קודם, דצריך ליה וכסיף למיתבעיה.